

КАРТА
СВІТУ

Жозе Сарамаго
МАНДРІВКА СЛОНА

Роман

Харків
«ФОЛІО»
2015

Якби Жилда Лопес Енкарнасан не викладала португальську мову в Зальцбургському університеті, якби вона не запросила мене спочатку на бесіду зі студентами, а потім на вечерю в ресторані «Слон», цієї книги не було б. Безліч випадковостей мали збігтися у місті Моцарта, щоб я міг запитати: «А що це за фігурки такі?» А фігурки ці були маленькі дерев'яні статуетки, що стояли у рядок, причому перша — якщо дивитися справа наліво — виявилася нашою лісабонською Беленською вежею¹. За нею ще кілька зображували європейські споруди, а всі разом абсолютно явно позначали якийсь маршрут.

І мені пояснили, що тут представлені етапи мандрівки, яку в XVI столітті, а якщо точніше, то в 1551 році, за царювання короля Жоана Третього, здійснив слон, відправлений з Лісабона до Відня.

Передчуваючи, що з цього може вийти історія, я поділився своїми міркуваннями із Жилдіною Лопес Енкарнасан. Вона висловила в тому сенсі, що, напевне, й може, і виявила готовність забезпечити мене необхідними історичними матеріалами. Отож перед вами — книга, що у її появі — неабияка заслуга моєї тодішньої сусідки за столом, і я привселюдно засвідчую їй свою повагу і приношу найглибшу подяку.

Жозе Сарамаго

¹ *Беленська вежа* (порт. Torre de Belem) — форт на острові на річці Тежу. Побудований у 1515—1521 рр. на честь відкриття Васко да Гамою морського шляху до Індії і слугував по черзі фортецею, порохомим складом, в'язницею і митницею. (Тут і далі прим. перекладача.)

Ми завжди приходимо до
того, що чекає на нас.

Книга доріг

Яким би безглуздим і ні до чого не достосовним не здавалося б це тим, хто не відає насущної важливості для справ альковних безперервного ходу державних справ, — хоч освячених таїнством шлюбу, хоч тих, що їх зачисляють до каверз на стороні, які взагалі іноді носять характер епізодичний, — проте перший крок до незвичайної мандрівки слона в Австрію, про яку (тобто про мандрівку, але й про слона теж) ми маємо намір розповісти, почалось усе в особистих королівських покоях, коли вже час було вирушати більш-менш на бокову. І нехай не залишиться без уваги, що аж ніяк не випадково, але з розрахунком і наміром ужито тут оте розпливчате «більш-менш». Оскільки завдяки йому вдається з чудовою і більш ніж похвальною витонченістю ухилитися від занурення в низинні й майже незмінно безглузді подробиці фізичного і фізіологічного характеру, які, за допомогою кулькової ручки будучи віддані на суд гласності, поза всяким сумнівом, образили б сувору

католицьку моральність дона Жоана, який третім зі своїх тезок царював у Португалії, а ще — донни Катаріни Австрійської, його нинішньої дружини і майбутньої бабці дона Себастьяна¹, якому судилося битися в битві при Алькасер-кібіре і загинути у зіткненні з ворогом — чи то в першому, чи то в другому, хоча є й ті, котрі запевняють, буцімто він, зломлений недугою, спочив у бозі напередодні битви. Тож от що, хмурячи брови, сказав у ту ніч король королеві:

— Щось сумніваюсь я, моя любя.

— У чому ж, мій пане?

— Сумніваюсь я, дружинонько, що подарунок, який чотири роки тому піднесли ми на весілля нашому кузену Максиміліану, гідний був його виняткових обдарувань, чеснот і заслуг. Я й тоді сумнівався, а тепер, коли той Максиміліан так близько від нас, у Вальядоліді, — рукою, можна сказати, подати, і править Іспанією, треба б подарувати йому що-небудь цінніше, що кидалося б у очі. Якої ви думки, любя моя, про цей предмет?

— Може, дарохранильницю? Адже я не раз уже помічала, що предмет, який щасливо поєднує в собі цінність матеріальну з духовним змістом, особливо радує того, кому вручається.

¹ Таємне зникнення короля Себастьяна, по-перше, призвело до втрати Португалією незалежності до 1640 року, а по-друге, сприяло виникненню так званого себастьянізму — стійкого месіанського міфу про «схованого короля», з поверненням якого пов'язувались надії на нову велич країни, встановлення царства щастя та справедливості.

— Свята наша мати Католицька Церква на такі вольності, мила моя дружинонько, гляне косо, тим паче, вважаю, що з її бездоганної пам'яті ще не вивітрилися симпатії Максиміліана до прихильників Реформації — себто протестантів, лютеран чи то пак кальвіністів — я їх увесь час плутаю.

— Геть, сатано! — скрикнула королева, осяявши себе хресним знаменням. — Я про те і не подумала, завтра ж рано-вранці піду на сповідь.

— Чому ж саме завтра? — поцікавився король. — Ти ж і так ледве не кожного тижня буваєш на сповіді.

— Бо не інакше, як за намовою ворога людського роду вуста мої промовили цю святотатственну думку, і, щоб ви знали, й дотепер у мене горло так горить, наче його торкнулося полум'я геєни!

Король, звиклий до перебільшень, властивих його дружині при описові своїх відчуттів, знизав плечима і повернувся до діткливої теми подарунка, що може порадувати ерцгерцога Максиміліана Австрійського. Королева пробурмотіла одну молитву, затим узялася за іншу, але раптом обірвала себе на півслові і скрикнула:

— Соломон!

— Що? — перепитав король, збентежений несвоечасною і недоречною згадкою про юдейського царя.

— Так-так, Соломон, наш слон!

— При чому тут, у спальні, слон? — геть подивований, розгублено поцікавився король.

— Для подарунка, государю, для весільного подарунка! — відповіла королева, у крайньому і радісному збудженні скочивши з ліжка.

— Хіба це подарунок на весілля?

— А чом не подарунок?

Король повільно кивнув три рази поспіль, потім, помовчавши трохи, ще тричі, а вже після цього мовив, ніби припускаючи таку можливість:

— Це цікава думка.

— Та не просто цікава! Чудова, блискуча ідея! — відповіла королева і не стримала нетерплячого й трохи навіть нешанобливого поруху. — Вже два роки, як цю тварину привезли з Індії, а вона тільки жере та спить, казан з водою завжди наповнений, корму — гори, а ми неначе найнялися утримувати цього дармоїда, причому без усякої надії на віддяку. Але ж тварина не винна, що тут немає для неї роботи, хіба що відправити його на верфи в гирлі Тежу дошки тягати, але йому там несолодко доведеться, позаяк його справа — колоди перевертати, адже хобот для такого саме й пристосований. От нехай і вирушає до Відня. Правда, не знаю, як його відправити...

— Ну, це вже не наша з тобою справа. Якщо кузен Максиміліан буде його господарем, йому й вирішувати, а сам він, я вважаю, ще у Вальядоліді. Відомостей про те, що його там немає, не отримували. Зрозуміло, туди слон потюпає своїм ходом. І до Відня теж — іншого способу немає.